

Citation:

Сегін, Л. В. (2020). Типологія словотвірних парадигм префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» в польській мові. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 55, Article 2021. <https://doi.org/10.11649/sfps.2021>

Sehin, L. V. (2020). Typologia słowotwórných paradyhm prefiksálných дієслів зі значенням “peremishchennia vhoru” v pol’skii movi. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 55, Article 2021. <https://doi.org/10.11649/sfps.2021>

Любомир Васильович Сегін
(Національний університет
«Києво-Могилянська академія», Київ)

Типологія словотвірних парадигм префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» в польській мові

У славістиці останніх десятиліть активно розвивається парадигматичний напрям словотвору, свідченням чого є ціла низка праць, присвячена цим проблемам у словацькій (Buzássyová, 1974), російській (Тихонов, 1985б; Земская, 1978; Морозова, 1980; Е. М. Бразаускене та ін.), українській (Клименко та ін., 1982; Карпіловська, 2002; Карпиловская, 1987; Грещук та ін., 2007; Валюх, 2005; Кушлик, 2015 та ін.), білоруській (О. О. Лукашанець та ін.) мові тощо. У полоністиці різні проблеми основоцентричного підходу дериватології розглядали М. Беренд, Т. Вогельґесанґ, Р. Гжегорчикова, К. Клещова, З. Рудник-Карватова, М. Скаржинський, Г. Ядацька та ін. Результатом такого підходу до словотвірної системи є поява низки словотвірних словників слов’янських мов (М. Бондковська, І. Буркацька, Т. Вогельґесанґ, Е. Грабська-Мойл, Ф. Єфремова, Є. А. Карпіловська, Т. Карповіч, О. О. Лукашанець, М. Олейнічак, М. Скаржинський, О. М. Тихонов,

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2020.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk]

І. О. Ширшов, Г. Ядацька), у яких, як справедливо зазначає С. О. Соколова, відображено системні зв'язки між твірними та похідними одиницями з опорою на словотвірну семантику (Соколова, 2010, с. 415). Як відомо, вивчення словотвірного потенціалу різних лексико-граматичних класів слів та лексико-семантичних груп може відбуватися на рівні різних комплексних словотвірних одиниць. Водночас дериватологи зазначають, що найбільш повно відображає словотвірні можливості окремих слів певної частини мови або лексико-семантичної групи як твірної бази така комплексна словотвірна одиниця, як словотвірна парадигма, яку переважно трактують як сукупність дериватів, що мотивовані тим самим твірним і перебувають на одному ступені похідності (Buzássyová, 1974, сс. 231–232; Skarżyński, 2010, с. 132; Валюх, 2005, с. 31; Грещук та ін., 2007, с. 10; Земская, 1978; Клименко, 2004, с. 619 та ін.). Мовознавці висловлюють думку, що на відміну від словотвірного гнізда словотвірна парадигма здатна фіксувати дериваційний потенціал слова більш типізовано (Бузашишова, 1987, с. 19). Цікавими з цього погляду є дієслова як центральна частини мови, у яких закладено великі словотвірні можливості. Особливий інтерес у цьому відношенні представляє вивчення дериваційного потенціалу дієслів на позначення руху. Польські префіксальні дієслова зі значенням «переміщення вгору» не були предметом спеціального дослідження з позицій основоцентричної дериватології на рівні словотвірної парадигми.

Мета запропонованої статті – проаналізувати основні типи словотвірних парадигм префіксальних дієслів динамічної просторової локалізованості зі значенням «переміщення вгору» в польській мові.

Матеріалом для дослідження слугували девербативи польської мови, отримані методом суцільної вибірки з найавторитетніших лексикографічних джерел (SJPD, 1958–1969; SGSWJO, 2004; WSJP, n.d.), що дозволяє охопити різні періоди розвитку польської мови з XIX ст. до поч. XXI ст. Обсяг вибірки склав 387 лексико-семантичних варіантів твірних та похідних дериватів.

Структура словотвірної парадигми дієслів є своєрідною і суттєво відрізняється від словотвірної парадигми іменників і прикметників, оскільки дієслово є найскладнішою і наймісткішою граматичною категорією, займає центральне місце в структурі елементарного простого речення. Дієслівні предикати визначають кількість залежних від них непередикатних іменників та їхні семантичні функції, сполучаються з найбільшою кількістю непередикатних іменників. Це стосується, як справедливо зазначає К. Г. Городенська,

переважно тих із них, які виражені дієсловами руху й переміщення [...] (Вихованець та ін., 2017, с. 364). Належність досліджуваних девербативів до названих дієслів визначає структуру його словотвірних парадигм (її протяжність, структурування за блоками), а конкретизація лексико-семантичних і лексико-граматичних особливостей твірних визначає характер і кількість словотвірних значень.

Дієслова зі значенням «переміщення вгору» становлять окрему, особливу підгрупу порівняно з іншими, що входять до складу лексико-семантичної групи дієслів динамічної просторової локалізованості в польській мові. До цієї групи відносимо префіксальні дієслова, у лексичному значенні яких наявна вказівка на динамічний рух, що спрямований вгору. С. О. Соколова слушно зауважує, що за традиційного опису словотвірної парадигми значення як твірного, так і похідних зазвичай ураховують узагальнено, на рівні словотвірного значення всієї лексеми. Водночас, аналізуючи значення багатозначних префіксальних дієслів, дослідники звертають увагу на те, що різні значення похідного можуть співвідноситися з різними лексико-семантичними варіантами твірного (Грещук та ін., 2007; Соколова, 2003, сс. 52–61, 2010). Тому в дослідженні словотвірного потенціалу дієслів зі значенням «переміщення вгору» предметом аналізу як твірної бази виступають лексико-семантичні варіанти лексем. Рубрикацію (індексацію) значень префіксальних дієслів та їхніх похідних здійснено за тлумачними словниками польської мови з фіксуванням стилістичних і функціональних маркувань, а відтінки значень позначено літерами польського алфавіту, напр.: *wylecieć* / *wylatywać*² ‘wzbijać się, być wyrzucanym w górę’¹, *zejść* / *schodzić*^{9b} ‘ukazać się na niebie, wzejść’² та ін.

У результаті опрацювання лексичних значень слів у тлумачних словниках польської мови можна стверджувати, що група префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» нараховує 72 одиниці. Основними засобами їхнього творення є префікси, найпродуктивнішими з яких є *w-*, *wz-* (*ws-*), *pod-*: *podciągnąć* / *podciągać*¹, *podlecieć* / *podlatać* (daw.), *podlatywać*¹, *podnieść* / *podnosić*^{1,3,6}, *podrzucić* / *podrzucać*, *podskoczyć* / *podskakiwać*^{1,2,3}, *wdrapać się* / *wdrapywać się*, *wleźć* / *włazić*² (pot.), *wylecieć* / *wylatywać*², *wyskoczyć* / *wyskakiwać*², *wywyższyć* / *wywyższać*² (daw.),

¹ <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/wylatywac;5520558.html>

² <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/schodziec;5495470.html>

*wzejść / wschodzić*¹, *wzlecieć / wzlatać, wzlatywać* та ін. Рідше аналізовані дієслова утворюються за допомогою префікса **wy-**, а решта словотворчих афіксів, зокрема **za-**, **z-** (**s-**), **po-**, **na-**, **u-**, **do-**, слугують засобом творення лише для деяких лексико-семантичних варіантів дієслів названої лексико-семантичної групи: *doskoczyć / doskakiwać*¹, *narzucić / narzucać*¹, *poleźć (pot.)* b, *unieść / unosić*^{1,3}, *zejść / schodzić*^{9b} та ін. Наприклад:

*Więc coś mnie poniosło, żeby na tę okazję wyjść i **poleźć** na górę* (М. Biało-szewski).

*Skakali jako trzeba i jako nie trzeba, Aż wreszcie **doskoczyli** do samego nieba!* (В. Leśmian).

*Jeżeli jednak jest trup, to musi być pogrzeb, a jeśli musi być pogrzeb, to niech czterech z was stanie przy nim, ażeby **unieść** go do góry na dany znak [...]* (J. Błoński).

Від префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» докона-ного виду утворюються дієслова недоконаного виду за допомогою суфіксів **-a-**, **-ywa-**, **-iwa-**, напр., *podrzucić* → *podrzucac*, *wzlecieć* → *wzlatać, wzlatywać, wyskoczyć* → *wyskakiwać* і под., які розглядаємо як тотожні за значенням, але різні за видом. У наведених парах кореляти недоконаного виду вважаємо такими, що виникли шляхом імперфективації (Вихованець та ін., 2017, сс. 396–397; Соколова, 2003, с. 71; Стрекалова, 1979, с. 29). Окремо варто зацентувати увагу на дієсловах *wzejść* і *wschodzić*, на особливості творення яких у лінгвістичній літературі існують різні думки. Російський мовознавець М. Кронгауз із цього приводу зазначає, що в дієслівній парі *зайти* (док.) / *заходити* (недок.) імперфективна форма *заходити* (недок.) утворена достатньо рідкісним суплетивним способом від дієслова докона-ного виду *зайти* (Кронгауз, 1998, с. 104), що дає можливість розглядати дієслова *wzejść / wschodzić*¹ не як дві самостійні словотвірні парадигми від дієслів *йти* і *ходити*, а в межах однієї. Словоформи докона-ного / недоконаного виду у видовій парі виражають лексичне значення тієї самої лексеми, отже, перебувають між собою у формозмінних, а не словотвірних відношеннях (Вихованець та ін., 2017, с. 395; Стрекалова, 1979, с. 24).

Переважно аналізовані лексико-семантичні варіанти префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» є стилістично нейтральними. Стилiстично марковані дієслова та лексеми з обмеженою сферою вживання складають 13,6 % від усіх досліджуваних твірних (*podleźć / podłazić*³

(pot.), *wyleźć / wyłazić*2 (pot.), *wywyższyć / wywyższać*2 (daw.), *wygramolić się* (pot.), *poleźć* (pot.) b та ін.).

За характером мотиваційних відношень префіксальні дієслова зі значенням «переміщення вгору» можна поділити на дві підгрупи:

- 1) віддієслівні (*podfrunąć / podfrunąć*, *podlecieć / podlatać* (daw.), *podlatywać*1, *wznieść / wznosić*, *wzlecieć / wzlatać*, *wzlatywać*, *wyleźć / wyłazić* (pot.), *wydrapać się / wydrapywać się*1 (pot.), *wbiec*, *wbiegnąć / wbiegać*2 та ін.);
- 2) відприкметникові (*podwyższyć / podwyższać*1, *wywyższyć / wywyższać*2 (daw.)).

Кількісно друга підгрупа представлена значно менше, ніж підгрупа віддієслівних похідних. Виділені групи відрізняються також і способами, і засобами творення. Віддієслівні похідні утворюються за допомогою тільки префікса, який сполучається з цілим дієсловом, яке «зберігає всі свої граматичні характеристики, крім виду» (Соколова, 2003, с. 6), а відприкметникові – за допомогою префікса і суфікса, які приєднуються до основи. Як віддієслівні, так і відприкметникові за походженням дієслова є базою для творення похідних, напр.:

- 1) віддієслівні:

wzejść / wschodzić1 → *wschodzenie*, *wzejście*, *wschodek* (daw.) ‘schodek, stopień’, *wschód*1 ‘ukazanie się Słońca nad linią horyzontu’, *wschód*2 ‘miejsce, gdzie ukazuje się wschodzące słońce’, *wschód*6 (daw.) ‘schody’, *powschodzić*;

wyskoczyć / wyskakiwać3 → *wyskoczenie*, *wyskakiwanie*, *wyskok*3 ‘skok w górę’, *wyskakujący*, *nawyskakiwać*, *powyskakiwać*;

podlecieć / podlatać, podlatywać1 → *podlecenie*, *podlot*1 ‘wzlot do góry’, *podlatanie*, *podlatywanie*, *popodlatywać*.

- 2) відприкметникові:

podwyższyć / podwyższać1 → *podwyższanie*, *podwyższenie*, *podwyższany*, *podwyższony*, *podwyższyć się / podwyższać się*, *napodwyższać*;

wywyższyć / wywyższać2 (daw.) → *wywyższenie*, *wywyższanie*, *wywyższany*, *wywyższony*, *nawywyższać*, *powywyższać*.

Вивчення дериваційної спроможності віддієслівних і відприкметникових похідних дає підстави стверджувати, що конкретні словотвірні парадигми дієслів аналізованої групи відрізняються своїми кількісними параметрами та якісним складом девербативів, пор.:

podnieść / podnosić¹ → *podniesienie, podnoszenie, podnośnik* (techn.) ‘urządzenie mechaniczne do podnoszenia przedmiotów na małą wysokość’, *podnośnica* (mors.) ‘lina lub łańcuch służące do podnoszenia w górę’, *podniesiony, podnoszony, podnośny*¹ (techn.) ‘służący do podnoszenia’, *podnieść się / podnosić się*^{4,5}, *napodnosić, popodnosić*;

wzlecieć / wzlatać, wzlatywać¹ → *wzlecenie, wzlot*¹ ‘lot w górę’, *wzlatanie, wzlatywanie, wzlatający, wzlatujący, nawzlatywać*;

wywyższyć / wywyższać² (daw.) → *wywyższenie, wywyższanie, wywyższany, wywyższony, nawywyższać, powywyższać*.

Як бачимо, у віддієслівних дієслів зі значенням «переміщення вгору» компонентний склад конкретних словотвірних парадигм значно більший, ніж відприкметникових. Це зумовлено тим, що семантичний обсяг дієслова порівняно з прикметником набагато більший. Порівняння значень дієслів

podnieść:

1. ‘przesunąć wyżej, na wyższe miejsce; unieść w górę, umieścić wyżej; podciągnąć, wyciągnąć w górę; wznieść’;
2. ‘podjąć, wziąć coś, co leży nisko, co upadło; postawić coś, co się przewróciło lub pochyliło; pomóc komu wstać lub usiąść, postawić na nogi; dźwignąć, podźwignąć, unieść’;
3. ‘niosąc przybliżyć do czego; podsunąć’;
4. ‘spowodować uniesienie w górę (kurzu, śniegu)’;
5. ‘uczynić co wyższym; podwyższyć poziom czego, podwyższyć co przez nasypanie, nałożenie czego, przez podbudowanie’;
6. ‘podwyższyć, poprawić, polepszyć jakość; spowodować, wzmóc, uwydatnić’

i *podwyższyć*

1. ‘podnosić, posuwać co w górę, umieszczać co nieco wyżej; czynić wyższym’;
2. ‘powiększać uposażenie itp., wyznaczać wyższą cenę czego’;
3. ‘powiększać, czynić większym, wzmagać, uintensywniać, uwydatniać’;
4. przestarz. ‘nadawać wyższą godność, posuwać wyżej w hierarchii’

засвідчує, що перше має кілька значень пов’язаних із переміщенням вгору, друге – тільки один лексико-семантичний варіант. Крім цього, девербатив *podnieść* у багатьох контекстах може замінити деад’єктив *podwyższyć*, оскільки його семантика покриває значення останнього. Незважаючи на те, що кон-

кретні словотвірні парадигми вербативів віддієслівного і відприкметникового походження відрізняються як із кількісного, так і з семантичного боку, все ж ці похідні дієслова є активним джерелом словотворення в польській мові.

У межах словотвірної парадигми дериватологи пропонують розрізнити конкретні й типові словотвірні парадигми (Валюх, 2005, с. 31; Грещук та ін., 2007; Земская, 1978, с. 73 та ін.). Конкретна словотвірна парадигма як одиниця плану змісту та засобів його вираження – це сукупність похідних одного твірного слова, які перебувають на одному ступені похідності (Buzássyová, 1974, сс. 231–232; Валюх, 2005, с. 31; Грещук та ін., 2007; Земская, 1978; Клименко, 2004, с. 619 та ін.). Наприклад, словотвірну парадигму дієслова *unieść / unosić* формують

іменники

uniesienie, unoszenie зі значеннями «опредметнена дія»;

прикметники

uniesiony, unoszony – «ознака об'єкта за дією»,

unoszący – «ознака суб'єкта за дією»;

дієслова

unieść się / unosić się, pounosić, naunosić зі значеннями «виконуючи дію, переводити щось зі стану об'єкта в стан суб'єкта», «дистрибутивність дії» та «кумулятивність дії».

Наприклад:

*Wydawało mu się, że za chwilę **uniesie się** nad podłogę, wzbije w powietrze i niczym biała gołębicą uleci w niebo* (A. Mularczyk).

*I znowu jeźdźcy ruszali kawalkadą, kołysani na grzbietach niby na fali, w radosnej wrzawie, z **uniesionymi** młotkami, które bieleły w zachodzącym słońcu* (W. Żurkowski).

*Boczne herbatniki **pounosić** do góry składając z herbatników chatkę, jakby domek z kart³.*

Одним із параметрів конкретної словотвірної парадигми є її протяжність. Дериватологи на основі частиномовної належності похідних у словотвірній парадигмі виділяють зони, блоки, підпарадигми, які

---

³ <https://gotujmy.pl/ciasto-chatka-z-herbatnikow-i-bialego-sera,przepisy-przekaski-dla-dzieci-przepis,221587.html>

охоплюють похідні тієї самої частини мови. Наприклад, у словотвірній парадигмі дієслів *wznieść / wznosić* виділяємо:

субстантивний блок, який представлено похідними іменниками:

wzniesienie, wznoszenie, wznosl ‘wznoszenie, podnoszenie czego’, *wzniosl* ‘wznoszenie, podnoszenie czego’;

ад’єктивний блок, який формують прикметники:

wznoszący, wzniesiony, wznoszony, wzniosły^{2b} (daw.) ‘wzniesiony do góry’;

вербальний блок структурують дієслова:

wznieść się / wznosić się, nawznosić, powznosić.

Слід констатувати, що в славістичній лінгвістичній літературі терміни «блок» і «зона» словотвірної парадигми розуміють по-різному. Одні використовують ці терміни як синоніми (Валюх, 2005; Грещук та ін., 2007; Кушлик, 2015; Морозова, 1980 та ін.), інші розмежовують ці терміни як родовий і видовий: термін «блок» словотвірної парадигми використовують на позначення частиномовної належності її членів, а термін «зона» словотвірної парадигми співвідносять із семантичними позиціями, місцями у складі словотвірної парадигми (Карпиловская, 1987; Ярошенко, 2006). Протяжність словотвірної парадигми визначають за кількістю частиномовних блоків, словотвірних значень та дериватів, що ці значення актуалізують (Валюх, 2005, с. 40; Грещук та ін., 2007, с. 11; Земская, 1978). Проведені дослідження словотвірного потенціалу різних частин мови та лексико-семантичних груп дають підстави стверджувати, що протяжність словотвірної парадигми може бути різною не тільки у твірних різних частин мови, але й у твірних слів однієї лексико-семантичної групи (Buzássyová, 1974; Валюх, 2005; Грещук та ін., 2007; Кушлик, 2015; Морозова, 1980). Протяжність словотвірних парадигм дієслів зі значенням «переміщення вгору» в польській мові є різною. На основі аналізу словотвірних парадигм названих дієслів за ознакою протяжності можна виділити такі типи:

- 1) нульові словотвірні парадигми мають дієслова, які не утворюють похідних, частина з яких стилістично маркована, наприклад: *wygramolić się* (pot.), *wynurkować* (rzad.), *zagramolić się*. Дослідження словотвірного потенціалу різних семантичних підгруп дієслів польської мови на позначення руху дозволяє стверджувати, що девербативи *nomina actionis* утворю-

ються майже від кожного польського твірного цих дієслів. Тому можна прогнозувати, що, якщо в комунікативній діяльності в них виникне потреба, то ця група дериватів може поповнитися девербативами.

- 2) словотвірні парадигми, які складаються з одного частиномовного блоку: субстантивного:

wgramolić się (pot.) → *wgramolenie się*;

wdrapać się / wdrapywać się → *wdrapanie się, wdrapywanie się*;

uciągnąć2a (daw.) → *uciągnięcie, uciągnięcie*;

wydrapać się / wydrapywać się1 (pot.) → *wydrapanie się, wydrapywanie się*
та ін.;

вербального:

podfrunąć / podfruwać → *popodfrunąć*;

- 3) словотвірні парадигми, які складаються з двох частиномовних блоків: субстантивного й ад'єктивного:

wspiąć się / wspinać się1 → *wspięcie się, wspinanie się, wspinálnia, wspinacz, wspinaczka, wspinający się*;

wnieść / wnosić2 → *wniesienie, wnoszenie, wniesiony, wnoszący, wnoszony*;

wwieźć / wwozić2 → *wwiezienie, wwożenie, wwieziony, wwożący, wwożony* та ін.;

субстантивного і вербального:

podlecieć / podlatać (daw.), podlatywać1 → *podlecenie, podlot1* ‘wzlot do góry’, *podlatanie, podlatywanie, popodlatać (daw.), popodlatywać*;

podjąć / podejmować → *podjęcie, podejmowanie, podjąć się / podejmować się*
та ін.

- 4) словотвірні парадигми, які об'єднують три частиномовні блоки похідних одиниць, наприклад:

субстантивний, ад'єктивний і вербальний:

wzlecieć / wzlatać, wzlatywać → *wzlecenie, wzlatanie, wzlatywanie, wzlot1* ‘lot w górę’, *wzlatający, wzlatujący, nawzlatywać*;

wynieść / wynosić2 → *wyniesienie, wynoszenie, wyniesiony, wynoszony, wyniosły4 (daw.)* ‘wzniesiony do góry’, *wynieść się / wynosić się3, powynosić, nawynosić*;

doskoczyć / doskakiwać2 → *doskoczenie, doskakiwanie, doskakujący, podoskakiwać*;

podrzucić / podrzucać1 → *podrzucanie, podrzucenie, podrzut1* 'uniesienie się do góry', *podrzut2* (sport.) a 'podrzucenie w górę', *podrzucający, podrzucany, podrzucony, podrzucić się / podrzucać się* та ін.

Як бачимо, дієслова як дериваційно потужний клас слів слугують твірною базою для іменників, прикметників і дієслів.

Ще одним параметром конкретної словотвірної парадигми є глибина місця. Розгортання словотвірної парадигми в глибину передбачає заповнення одного й того ж семантичного місця дериватами з різними формантами. Слів, що реалізують певне словотвірне значення, може бути одне або кілька. Серед досліджуваного матеріалу явище словотвірної синонімії найбільш поширене в межах іменників зі значенням «опредметнена дія», де зафіксовано від одного до чотирьох похідних:

podciągnąć / podciągać → *podciągnięcie, podciągnięcie, podciągnięcie*;

podlecieć / podlatać (daw.), *podlatywać1* → *podlecenie, podlatanie, podlatywanie, podlot1*;

podrzucić / podrzucać → *podrzucenie, podrzucanie, podrzut1, podrzut2* (sport.);

podskoczyć / podskakać, podskakiwać1 → *podskoczenie, podskakiwanie, podskok1*;

wzlecieć / wzlatać, wzlatywać1 → *wzlecenie, wzlatanie, wzlatywanie, wzlot1*;

wyskoczyć / wyskakiwać2 → *wyskoczenie, wyskakiwanie, wyskok1* та ін.,

які можуть відрізнятися семантичними, стилістичними характеристиками, частотою і сферою вживання тощо. Водночас виявлено девербативи, які мають однакову словотвірну структуру, але різні за словотвірними значеннями, пор.:

podrzucić / podrzucać → *podrzut1* – «опредметнена дія»,

podrzut3 (daw., rzad.) → «об'єкт дії»,

podjechać / podjeżdżać4 (pot.) → *podjazd3* – «місце дії»,

podjazd4 – «опредметнена дія» та ін.

Аналіз прикладів конкретних словотвірних парадигм досліджуваного дієслів виявляє кількісні і якісні відмінності в словотвірній спроможності префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору». Подібні спостереження висловлюють дослідники й щодо інших лексико-семантичних і тематичних груп (Валюх, 2005 та ін.). Необхідність абстрагуватися від конкретного лексичного матеріалу й урахування

двоплановості словотвірної парадигми спричинили до впровадження в науковий обіг поняття типової словотвірної парадигми, яка є тільки одиницею плану змісту. «Типову парадигму, – за словами О. Земської, – одержуємо, абстрагуючись від конкретних способів вираження тих чи інших дериваційних значень. Типову парадигму формують конкретні парадигми, у яких наявний однаковий набір дериваційних значень» (Земская, 1978, с. 73). З цього приводу О. М. Тихонов свого часу зауважив, що набір похідних у типовій парадигмі повністю не збігається з набором дериватів жодної конкретної парадигми, оскільки типова словотвірна є узагальненням усіх наявних в мові конкретних словотвірних парадигм визначеної структури, проте кожна конкретна парадигма так чи інакше реалізує певний набір дериватів типової парадигми (Тихонов, 1985, с. 49). Для польських префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» характерна типова словотвірна парадигма з трьома частиномовними блоками дериватів: субстантивний, ад'єктивний та вербальний, кожен із яких містить набір словотвірних значень.

Субстантивний блок досліджуваних дієслів становить велику за обсягом групу девербативів із таким набором значень:

«опредметнена дія»

podciągnięcie, podciągnięcie, podciąganie, podlecenie, podlatanie, podlatywanie, podlotł, podrzucanie, podrzucenie, podrzutł, podskakiwanie, podskoczenie, podskok, wydrapanie się, wydrapywanie się, wywyższanie, wywyższenie, wschodzenie, wschódł, wzejście та ін.;

«виконавець дії»

wspinacz;

«знаряддя дії»

podnośnik (techn.) 'urządzenie mechaniczne do podnoszenia przedmiotów na określoną wysokość',

podciąg2 (żegl.) 'lina umożliwiająca podciągnięcie żagla',

podciągnik (górn.) 'przrząd do podciągania',

podnośnica (mors.) 'lina, za pomocą której podciąga się w górę żagiel',

wciągnik (techn.) 'uproszczony typciągarki',

wciąg (techn.) 'urządzenie do podnoszenia lub przesuwania ciężarów',

wciągarka (techn.) 'urządzenie do podnoszenia lub przesuwania ciężarów',

wschód6 (daw.) b 'schody',
wspinalnia 'drabinki służące dzieciom do wspinania',
wyciągarka, wyciągnik 'urządzenie zaopatrzone w linę lub łańcuch, służące do wydobywania i podnoszenia' та ін.;

«місце дії»

wschód2 'miejsce, gdzie ukazuje się wschodzące słońce',
podjazd6 (sport.) 'część trasy wiodąca pod górę',
wylaz 'otwór służący do wychodzenia na dach',
wbieg (indyw.) 'miejsce, droga wbiegnięcia',
podjazdówka3 'odcinek drogi, którym wznosi się ona do góry',

«об'єкт»

wyrzut1b 'to, co zostało wyrzucone',
podrzut3 (daw., rzad.) 'obiekt, przedmiot'.

Наприклад:

*Po tym popisie kolega Moczorw pokazywał inne pas, polegające na tym, że na «Raz!» ruszało się naprzód obiema przednimi nogami, na «Dwa!» obiema środkowymi, a na «Trzy!» doskakiwało się parą tylną, za pomocą **podrzucania** w górę abdomenu* (S. Themerson).

*Dwa wozy gaśnicze pojechały do Środy Śląskiej i Wałbrzycha, **podnośnik** hydrauliczny do Oławy* („Gazeta Wrocławska”, 11.02.1999).

*Na drugim końcu wsi skręcamy w prawo i jedziemy trawiastą ścieżką pod górę. Po chwili **podjazd** zamienia się w zjazd i dojeżdżamy do brzegu jeziora Łódzkiego* (M. Banasiak).

*Osiecki miałby czapę jak nic, tylko że to przytomniak niepowszedni. Wlazł prosto na nich, oni «Hande hoch!», a on im bije w dach i melduje, że przybywa z komisariatu, bo ktoś dzwonił, że tu ktoś, jakiś mężczyzna, do piwnicy wrzucił **podrzutka*** (R. Bratny).

Ад'єктивний блок сформований девербативами з такими значеннями:

«ознака суб'єкта за дією»

doskakujący, podchodzący, podjeżdżający, podskakujący, wyjeżdżający, wylatujący, wschodzący, wzlatający, wznoszący та ін.;

«ознака об'єкта за дією»

podciągany, podciągnięty, uniesiony, unoszony, wciągany, wciągnięty, wzniesiony, wznoszony, podniesiony, podnoszony та ін.;

«призначений для того, на що вказує твірна основа»

podnośny (techn.) 'służący do podnoszenia na małą wysokość'.

Наприклад:

*To ostatnie zadanie może być znacznie utrudnione ze względu na to, iż działanie czynnika w danym przypadku istotnego może być przesłonięte przez odwrotnie skierowane oddziaływanie czynników innego rodzaju (np. siła przyciągania ziemskiego w przypadku przedmiotów o dużej powierzchni, a małym ciężarze może być równoważona przez prądy **wznoszące** powietrza atmosferycznego)* (Z. Ziemiński).

*Rzucił się na nich błyskawicznym skokiem, jednemu wytrącił kij, a drugiego powalił ciosem łokcia w brzuch. Obaj wycofali się spiesźnie, a Żółtoskrzydły stał teraz jak samuraj pośród otaczających go wrogów i z **uniesionym** kijem, trzymanym oburącz, wyglądał wzniośle i wspaniale* (P. Huelle).

*Następny ruch powinna wykonać kolej – albo postawić **podnośny** szlaban, albo wybudować drogę przy torze do najbliższego przejazdu kolejowego lub też wykupić część placu ZPB – mówi Włodzimierz Pieprzyk z Urzędu Miasta i Gminy Rawicz („Gazeta Poznańska”, 25.10.2002).*

Вербальний блок представлений дериватами зі значеннями «**дистрибутивність дії**», «**кумулятивність дії**», «**виконуючи дію, переводити щось зі стану об'єкта в стан суб'єкта**». Спеціальними засобами реалізації зазначених словотвірних значень відповідно виступають префікси:

po-

powskakiwać (pot.), *popodlatywać*, *powylazić* (pot.), *powylatać*, *powylatywać*, *powyskakiwać*, *popodrzucać*, *popodciągać*, *powznosić* та ін.,

na-

napodciągać, *napodwyższać*, *nawznosić*, *naunosić*, *napodrzucać*, *napodnosić*, *nawywyższać* та ін.

та зворотний займенник **się**

podciągnąć się / podciągać się, unieść się / unosić się, wynieść się / wynosić się³, wznieść się / wznosić się, podjąć się / podejmować się, podnieść się / podnosić się² та ін.

Наприклад:

*Tam na wzgórzu siedzą w lesie Keiowehowie. Ich wywiadowcy **powyłazili** na najwyższe drzewa i widzieli nas z pewnością, gdyśmy nadchodzili* (K. May).

*Od czasu do czasu czepiały się jego włosów, przez chwilę próbowały **wznieść się** do góry, by, kompletnie wyczerpane, opaść na czubek głowy, jednocześnie powodując swędzenie nie do wytrzymania* (B. Świdorski).

Отже, у структурі словотвірних парадигм аналізованих лексико-семантичних варіантів префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору» зафіксовано похідні різних частин мови, у межах яких виявлено такі словотвірні значення:

субстантивний блок:

«опредметнена дія»,

«знаряддя дії»,

«місце дії»,

«виконавець дії»;

ад'єктивний блок:

«ознака об'єкта за дією»,

«ознака суб'єкта за дією»,

«призначений для того, на що вказує твірна основа»;

та вербальний блок:

«дистрибутивність дії»,

«виконуючи дію, переводити щось зі стану об'єкта в стан суб'єкта»,

«кумулятивність дії».

Префіксальні дієслова мають значний словотвірний потенціал насамперед на рівні субстантивного словотворення, менш регулярним є утворення дієслівних та ад'єктивних похідних.

З-поміж типології словотвірних парадигм виявлено 6 структурних типів, з яких найбільш кількісно представлені мікросистеми з одним частиномовним блоком дериватів (субстантивна), двома блоками (субстантивно-вербальна) і трьома блоками (субстантивно-ад'єктивно-вербальна), кожна з яких має специфічну структуру, свої особливості формування словотвірної семантики девербативів та по-своєму

реалізує дериваційні можливості префіксальних дієслів зі значенням «переміщення вгору».

Умовні скорочення

- SJPD – *Słownik języka polskiego* (Doroszewski, 1958–1969).
SGSWJO – *Słownik gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego: T. 3. Gniazda odczasownikowe* (Skarżyński i in., 2004).
WSJP – *Wielki słownik języka polskiego* (Żmigrodzki, n.d.).

Бібліографія

- Berend, M. (2003). Aktywność słotwórcza czasowników ruchu (opis gniazdowy). In M. Skarżyński (Ed.), *Słotwórstwo gniazdowe: Historia, metoda, zastosowania* (pp. 100–106). Księgarnia Akademicka.
- Buzássyová, K. (1974). *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*. Veda.
- Doroszewski, W. (Ed.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego [SJPD]* (Vols. 1–11). Wiedza Powszechna.
- Skarżyński, M. (2003). Czasowniki jako centra gniazd słotwórczych: Z prac nad III tomem *Słownika gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*. In M. Skarżyński (Ed.), *Słotwórstwo gniazdowe: Historia, metoda, zastosowania* (pp. 23–31). Księgarnia Akademicka.
- Skarżyński, M. (2010). *Słownik przypomnień gramatycznych*. Księgarnia Akademicka.
- Skarżyński, M., Berend, M., Bondkowska, M., Burkacka, I., Jadacka, H., Olejniczak, M., & Vogelgesang, T. (2004). *Słownik gniazd słotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego: T. 3. Gniazda odczasownikowe [SGSWJO]* (Pt. 1–2). Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica.
- Śmiech, W. (1986). *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Żmigrodzki, P. (Ed.). (n.d.). *Wielki słownik języka polskiego [WSJP]*. <https://www.wsjp.pl/>
- Адамець, Н. В. (2016). *Словотвірна парадигматика дієслів руху в сучасній українській мові* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника.
- Бузашишова, К. (1987). Возможности и границы моделирования на уровне словообразовательных парадигм. In Г. П. Нецименко (Ed.), *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков* (pp. 14–19). Наука.

- Валюх, З. О. (2005). *Словотвірна парадигматика іменника в українській мові*. АСМІ.
- Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г., Загнітко, А. П., & Соколова, С. О. (2017). *Граматика сучасної української літературної мови: Морфологія*. Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Грещук, В. В., Бачкур, Р. О., Джочка, І. Ф., & Пославська, Н. М. (2007). *Нариси з основоцентричної дериватології*. Місто НВ.
- Земская, Е. А. (1978). О парадигматических отношениях в словообразовании. In М. В. Ляпон, Н. Ю. Шведова, & Н. Н. Иванов (Eds.), *Русский язык: Вопросы его истории и современного состояния: Виноградовские чтения I–VIII* (pp. 63–77). Наука.
- Карпиловская, Е. А. (1987). *Конструирование глагольных зон словообразовательных гнезд (на материале украинских глаголов звучания)* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова.
- Карпіловська, Є. А. (2002). *Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами-омографічними коренями*. “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана.
- Клименко, Н. Ф. (2004). Словотвірна парадигма. In Є. А. Карпіловська et al. (Eds.), *Українська мова: Енциклопедія* (2nd ed., Rev. ed., p. 619). Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана.
- Клименко, Н. Ф., Пещак, М. М., & Савченко, І. С. (1982). *Формалізовані основи семантичної класифікації лексики*. Наукова думка.
- Кронгауз, М. А. (1998). *Приставки и глаголы в русском языке: Семантическая грамматика*. Школа “Языки русской культуры”.
- Кушлик, О. П. (2015). *Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові*. Коло.
- Морозова, Т. С. (1980). *Структура словообразовательных парадигм русского глагола* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Институт русского языка АН СССР.
- Соколова, С. О. (2003). *Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові*. Наукова думка.
- Соколова, С. О. (2010). Словотвірна парадигма на тлі теорії фреймів. In Н. Ф. Клименко & Є. А. Карпіловська (Eds.), *Відображення історії та культури народу в словотворенні: Доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (25–28 травня 2010, Київ, Україна)* (pp. 415–432). Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Стрекалова, З. Н. (1979). *Морфология глагольного вида в современном польском литературном языке*. Наука.
- Тихонов, А. Н. (1985а). Основные понятия русского словообразования. In А. Н. Тихонов, *Словообразовательный словарь русского языка: В 2 т.* (Vol. 1, pp. 18–52). Русский язык.
- Тихонов, А. Н. (1985б). *Словообразовательный словарь русского языка: В 2 т.* Русский язык.
- Ярошенко, Н. О. (2006). *Структурно-семантичні особливості сучасних словотвірних гнізд з вершинами сажать, садити і sadzić у російській, українській і польській мовах у зіставленні з англійською* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Донецький національний університет.

Bibliography (transliteration)

- Adamets', N. V. (2016). *Slovotvirna paradyhmatyka diiesliv rukhu v suchasniï ukrains'kii movi* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Prykarpats'kyi universytet im. Vasylia Stefanyka.
- Berend, M. (2003). Aktywność słowotwórcza czasowników ruchu (opis gniazdowy). In M. Skarżyński (Ed.), *Słowotwórstwo gniazdowe: Historia, metoda, zastosowania* (pp. 100–106). Księgarnia Akademicka.
- Buzashshiova, K. (1987). Vozmozhnosti i granitsy modelirovaniia na urovne slovoobrazovatel'nykh paradigm. In G. P. Neshchimenko (Ed.), *Sopostavitel'noe izuchenie slovoobrazovaniia slavianskikh iazykov* (pp. 14–19). Nauka.
- Buzássyová, K. (1974). *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*. Veda.
- Doroszewski, W. (Ed.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego [SJPD]* (Vols. 1–11). Wiedza Powszechna.
- Greshchuk, V. V., Bachkur, R. O., Dzhochka, I. F., & Poslavs'ka, N. M. (2007). *Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii*. Misto NV.
- IAroshenko, N. O. (2006). *Strukturno-semantychni osoblyvosti suchasnykh slovotvirnykh hnizd z vershynamy sazhat', sadyty, i sadzić u rosii's'kii, ukrains'kii i pol's'kii movakh u zistavlenni z anhliis'koiu* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Donetsk'kyi natsional'nyi universytet.
- Karpilovskaia, E. A. (1987). *Konstruirovanie glagol'nykh zon slovoobrazovatel'nykh gnezd (na materiale ukrainskikh glagolov zvuchaniia)* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Leningradskii gosudarstvennyi universitet im. A. A. Zhdanova.
- Karpilovs'ka, I. A. (2002). *Korenevyy slovnyk ukrains'koi movy: Hnizda sliv z vershynamy omohrafichnymy koreniamy*. "Ukrains'ka entsyklopediia" im. M. P. Bazhana.
- Klymenko, N. F. (2004). Slovotvirna paradyhma. In I. A. Karpilovs'ka et al. (Eds.), *Ukrains'ka mova: Entsyklopediia* (2nd ed., Rev. ed., p. 619). Vydavnytstvo "Ukrains'ka entsyklopediia" im. M. P. Bazhana.
- Klymenko, N. F., Peshchak, M. M., & Savchenko, I. S. (1982). *Formalizovani osnovy semantichnoi klasyfikatsii leksyky*. Naukova dumka.
- Krongauz, M. A. (1998). *Pristavki i glagoly v russkom iazyke: Semanticheskaia grammatika*. Shkola "IAzyki russkoi kul'tury".
- Kushlyk, O. P. (2015). *Slovotvirna paradyhmatyka pokhidnykh diiesliv v ukrains'kii movi*. Kolo.
- Morozova, T. S. (1980). *Struktura slovoobrazovatel'nykh paradigm russkogo glagola* [Unpublished summary of doctoral dissertation]. Institut russkogo iazyka AN SSSR.
- Skarżyński, M. (2003). Czasowniki jako centra gniazd słowotwórczych: Z prac nad III tomem *Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*. In M. Skarżyński (Ed.), *Słowotwórstwo gniazdowe: Historia, metoda, zastosowania* (pp. 23–31). Księgarnia Akademicka.
- Skarżyński, M. (2010). *Słownik przypomnień gramatycznych*. Księgarnia Akademicka.
- Skarżyński, M., Berend, M., Bondkowska, M., Burkacka, I., Jadacka, H., Olejniczak, M., & Vogelgesang, T. (2004). *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego: T. 3. Gniazda odczasownikowe [SGSWJO]* (Pt. 1–2). Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica.
- Śmiech, W. (1986). *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Sokolova, S. O. (2003). *Prekfixal'nyi slovtvir diiesliv u suchasniï ukrains'kii movi*. Naukova dumka.
- Sokolova, S. O. (2010). Slovtvirna paradyhma na tli teoriiï freïmiv. In N. F. Klymenko & I. A. Karpilovs'ka (Eds.), *Vidobrazhennia istoriiï ta kul'tury narodu v slovtvorenni: Dopovidi XII Mizhnarodnoiï naukovoï konferentsiiï Komisiiï zi slov'ians'koho slovtvorennia pry Mizhnarodnomu komiteti slavistiv (25–28 travnia 2010, Kyïv, Ukraïna)* (pp. 415–432). Vydavnychiï dim Dmytra Buraho.
- Strekalova, Z. N. (1979). *Morfologiia glagol'nogo vida v sovremennom pol'skom literaturnom iazyke*. Nauka.
- Tikhonov, A. N. (1985a). Osnovnye poniatiia russkogo slovoobrazovaniia. In A. N. Tikhonov, *Slovoobrazovatel'nyi slovar' russkogo iazyka: V 2 t.* (Vol. 1, pp. 18–52). Russkiiï iazyk.
- Tikhonov, A. N. (1985b). *Slovoobrazovatel'nyi slovar' russkogo iazyka: V 2 t.* Russkiiï iazyk.
- Valiukh, Z. O. (2005). *Slovtvirna paradyhmatyka imennyka v ukrains'kii movi*. ASMI.
- Vykhovanets', I. R., Horodens'ka, K. H., Zahnitko, A. P., & Sokolova, S. O. (2017). *Hramatyka suchasnoiï ukrains'koi literaturnoiï movy: Morfolohiia*. Vydavnychiï dim Dmytra Buraho.
- Zemskaiia, E. A. (1978). O paradigmaticeskikh otnosheniïakh v slovoobrazovanii. In M. V. Liapon, N. I. Shvedova, & N. N. Ivanov (Eds.), *Russkiiï iazyk: Voprosy ego istoriiï i sovremennogo sostoïaniia: Vinogradovskie chteniia I–VIII* (pp. 63–77). Nauka.
- Żmigrodzki, P. (Ed.). (n.d.). *Wielki słownik języka polskiego [WSJP]*. <https://www.wsjp.pl/>

A Typology of Word-Formation Paradigms of Polish Prefixed Verbs with the Meaning of ‘Moving Upwards’

Summary

This article offers an analysis of the derivational potential of Polish prefixed verbs with the meaning of ‘moving upwards’. The study defines a typical derivational paradigm of the verbs in focus, singles out derivational paradigm blocks based on word-class affiliation of the deverbatives, delineates structural types of derivational paradigms according to the number of such blocks, and identifies the main derivational trends of the verbs under scrutiny. The study found that the prefixed verbs have a significant derivational potential primarily at the level of substantive word formation, with verb formations being less regular, and adjective formations proving the least regular. In terms of structural typology, the most frequent microsystems contained one word-class block (noun derivatives), two blocks (noun and verb derivatives), or three blocks (noun, adjective and verb derivatives).

Typologia paradygmatów słowotwórczych czasowników przedrostkowych o znaczeniu 'przemieszczać ku górze' w języku polskim

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest badaniom potencjału słowotwórczego czasowników przedrostkowych o znaczeniu 'przemieszczać ku górze' w języku polskim. W toku badań zrekonstruowano typowy paradygmat słowotwórczy analizowanych czasowników, wyodrębniono bloki paradygmatu słowotwórczego dewerbatywów według przynależności do części mowy oraz typy strukturalne paradygmatów słowotwórczych w zależności od liczby takich bloków. W artykule określono również główne trendy słowotwórcze analizowanych czasowników. Badania wykazały, że czasowniki przedrostkowe mają znaczący potencjał słowotwórczy przede wszystkim na poziomie derywacji substancywnej, mniej regularne jest tworzenie derywatów czasownikowych, zaś najmniej regularne – tworzenie derywatów przymiotnikowych. W typologii paradygmatów słowotwórczych najliczniej reprezentowane są mikrosystemy z jednym blokiem derywatów przynależnych do części mowy (substancywny), z dwoma blokami (substancywno-werbalny) i z trzema blokami (substancywno-adiektywno-werbalny).

Keywords: derivational paradigm; particular and typical derivational paradigm; deverbatives; derivational meaning; structural type of derivational paradigm

Słowa kluczowe: paradygmat słowotwórczy; konkretny i typowy paradygmat słowotwórczy; dewerbatywy; znaczenie słowotwórcze; strukturalny typ paradygmatu słowotwórczego

---

Lyubomyr Sehin, National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1966-0773>

Correspondence: Lyubomyr137@gmail.com

The preparation of this article was self-financed by the author.

Competing interests: The author has declared that he has no competing interests.